

Т.Н.Зиёев

ТАЪРИХИ УМУМӢ
ТАЪРИХИ МУОСИРИ ҶАҶОН
(солҳои 1945-1970)

китоби дарсӣ барои синфи 10

*Дар зери таҳрири доктори илми таърих,
профессор Ш.Имомов*

**Мушовараи Вазорати маорифи
Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷоп тавсия кардааст**

Душанбе
«Душанбе-Принт»
2016

ББК 74.26Я72
М80

Зиёев Т.Н. ТАЪРИХИ УМУМӢ: ТАЪРИХИ МУОСИРИ
ҶАҲОН. Китоби дарсӣ барои синфи 10-уми макотиби таҳсилоти
умумӣ. -- Душанбе: «Душанбе-принт», 2016.

Хонандаи азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳрабар шавед
ва эҳтиёт намоед. Кӯшиш намоед, ки соли хониши оянда ҳам ин
китоб бо намуди аслиаш дастраси додору хоҳарчаҳоятон гардад
ва ба онҳо ҳам хизмат кунад.

Ҷадвали истифодаи иҷравии китоб:

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Авали соли хониш	Охири соли хониш
1					
2					
3					
4					
5					

ББК 74.26Я72
ISBN 9965-05-032-5

М 4306020600-114 Инф. Письмо-99 © «Собириён», 2005.
418(05)-2000

МУҚАДДИМА

Шумо, хонандагони гиромӣ, дар тӯли солҳои қаблӣ таърихи умумиро омӯхтед. Ба ин васила аз зиндагии одамон дар марҳалаҳои гуногуни таърихи гузашта хуб бохабар шудед. Аз фаъолияти меҳнати ва тарзи зиндагии одамон иттилоъи зарурӣ ҳосил кардед. Фаҳмидед, ки инсоният кай ба вучуд омада, марҳалаҳои ташаккули худро чӣ тавр тай намудааст. Ин донишҳо ба шумо имконият дод бифаҳмед, ки симои асосӣ ва бунёдкори ягонаи таърих инсон мебошад. Ҳамаи тарафу риштаҳои ҳаёти ҷомеа аз инсон сарчашма мегиранд. Маҳз тавассути меҳнати бунёдкорона ва ақлу заковати инсон арзишҳои моддӣ ва фарҳангии ҷаҳони имрӯза офарида шудаанд.

Дар синфи 9-ум Шумо аллақай давраи аввали таърихи муосири ҷаҳонро омӯхтед. Дар маркази диққати ин давра масъалаҳои марбут ба таърихи баъди Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ва вазъи тезу тунди муносибатҳои байналхалқии баъдичангӣ инъикос гардидаанд, ки дар ниҳояти қор ба сарзании Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ сабаб шуданд. Аз ин давра натавонанд дар бораи пешравӣ ва муваффақиятҳои инсон, инчунин дар бораи мушкилоти зиндагии ӯ ҳам маълумот ҳосил намудед. Мутаассифона, инсон на ҳама вақт қодир аст, ки мушкилоти худро бе талафоти ҷонию моддӣ бартараф намояд. Аз ҳамин сабаб, Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба сари инсоният бадбахтиҳои мудҳиштарин овард. Ин ҷанг тақдирӣ тамоми башариат ва тамаддуни инсониро ба зерӣ хатар гузошт.

Инак, Шумо ба омӯзиши давраи дуюми таърихи муосири ҷаҳон шурӯъ мекунед. Ин марҳала аз давраи ба анҷом расидани Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ то имрӯзро дар бар мегирад. Аз рӯи хусусиятҳои мо ин давраро ба ду марҳалаи алоҳидаи бо ҳам робитаи зичдошта тақсим намудем. Дар синфи 10 марҳалаи аз соли 1945 то соли 1970 ва дар синфи II марҳалаи аз соли 1970 то соли 2005 омӯхта мешавад.

Давраи дуюми таърихи муосири ҷаҳон хусусиятҳои хоси худро дорад. Аз ин китоби дарсӣ Шумо хоҳед фаҳмид, ки оё ҷомеаи ҷаҳонӣ аз оқибатҳои Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ сабақ бардоштааст? Оё вай бар зидди сар задани ҷанги нави ҷаҳонӣ ҷорae андешидааст? Оё муносибат дар байни миллату давлатҳои гуногуни ҷаҳони муосир ба сӯи беҳбудию ваҳдат, ҳусни тафохуму бунёдкории осоишта пеш рафтааст? Дар ин ва ё он мамлакат вазъи иҷтимоии мардум дар қадом ҳолат қарор дорад? Хоҳед фаҳмид, ки ин ва ё он давлат ва ё режими сиёсӣ барои рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа чӣ қорхоро ба ҷо овардааст. Инсон ва шахс дар ҷомеа ба қадом мақому мартаба сазовор гардонида шудааст?

Барои самаранок омӯхта тавонистани таърихи муосири ҷаҳон мавзӯҳои дар китоб тарзе таҳия ва оро дода шудаанд, ки ба Шумо дастрас бошанд. Ҳангоми омӯختани мавзӯҳои аз матни муаллифону сарчашмаҳои таърих, саволу супоришҳои суратҳо ва ҳоказо самаранок истифода бурда, маърифати таърихӣ ва ҷаҳонбинии худро ташаккул медиҳед.

Мо, муаллифони китоби дарсӣ, хоҳони онем, ки дар ҷараёни омӯзиши таърих Шумо озодандеш ва қунҷков бошед. Маводи таълимро аз назари танқид омӯхта, аз он барои худ хулоса бароред. Дар ин роҳ ба Шумо барор ва самара мехоҳем.

БОБИ I. ТАҒЙИРОТ ДАР ҶАҲОН

ҶI. ТАВЛИДИ НИЗОМИ НАВИ ҶАҲОНӢ

ДАР МУНОСИБАТҶОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ. Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӢ ба аҳли башар

Расми 1. Муруфиаи суди Нюрнберг.

харобӢ ва талафоти бузурги моддию ҷонӢ оварда, муносибат-ҳои давлатҳои бу-зургро ба масъалаи ҷанг ва сулҳ ба қуллӣ тағйир дод. Онҳо хуб дарк карданд, ки дар муносибатҳои бай-налҳалқӣ бояд низо-ми ҳамкорӣ, баро-барҳуқуқӣ, эҳтироми соҳибхитиёрию соҳибистиклолии дав-латҳо, эътирофи ман-фиатҳои миллӣ ва риояи ҳуқуқҳои ин-сон ҳукмрон бошад. Давлатҳои ҷаҳон ва нерӯҳои сиёсии миллии онҳо минбаъд бояд аз

усулҳои ваҳшиёнаи ҳалли масъалаҳои байналҳалқӣ даст кашида, онҳоро бо таври осоиштаю мусолиҳатомез ва дар сари мизи музокирот ҳаллу фасл намоянд.

Замина барои ба вучуд омадани низоми нав дар муносибатҳои байналҳалқӣ ҳанӯз дар рафти Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӢ гузошта шуд. Солҳои 1941-1942 намояндагони Иттиҳоди давлатҳои зиддифашистӣ борҳо ҷамъ омада, роҳҳои ҳалли масъалаҳои гуногуни дохили

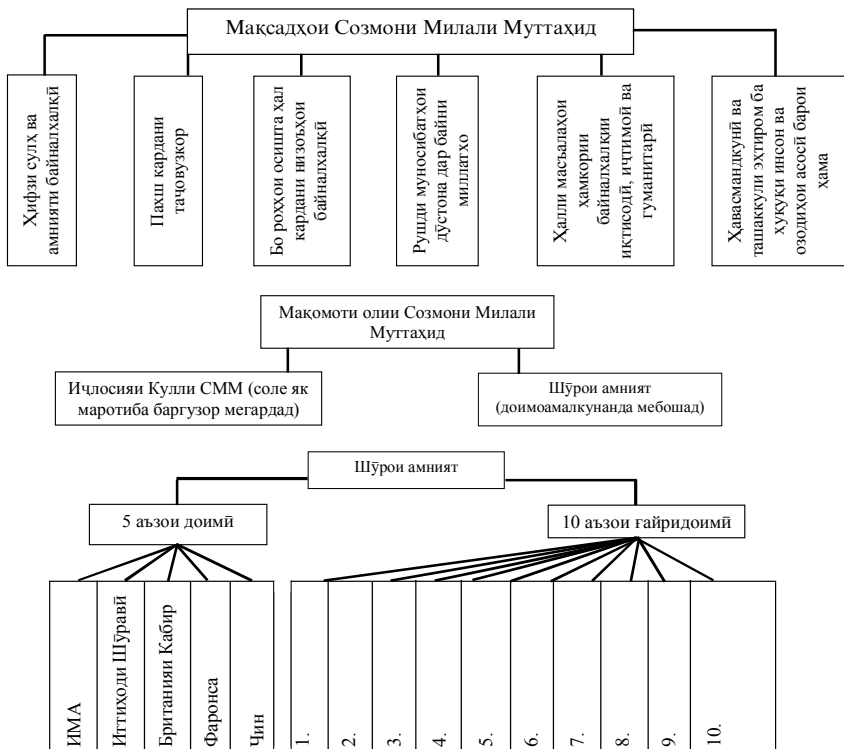

Расми 2. У Черчилл, Г. Трумэн ва И. Сталин, ки баъди конфронси байналҳалқии Потсдам дар ду тарафи сангари бо ҳам душман қарор гирифтанд.

иттиҳод ва умумичаҳониро ҳамоҳанг мекарданд. Аз ин ҷиҳат вохӯриҳои роҳбарони давлатҳои бузурги Иттиҳоди зиддифашистӣ махсусан дорои аҳамияти калон буданд. Ҷунин вохӯриҳои соли 1943 дар Техрон бо соли 1945 дар Қрим ва Потсдам баргузор гардиданд. Роҳбарони Иттиҳоди Шӯравӣ, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Британияи Кабир низоми нави муносибатҳои байналҳалқиро ба вучуд оварда, онро ташаккул медоданд. Сталин, Рузвелт ва Черчилл маҳз дар ин конфронсҳо ба ҳулоса омаданд, ки барои ба роҳи мутамаддин даровардани муносибатҳои байналҳалқӣ созмони бонуфузи умумичаҳонӣ лозим аст.

Расми 3. Қароргоҳи Созмони Милали Муттаҳид дар шаҳри Нью Ёрки ИМА.

1. Оё пеш аз Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ягон созмони байналхалқӣ вучуд дошт?
2. Зарурати низоми нави муносибатҳои байналхалқиро асоснок кунед.

СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАҲИД. Яке аз қисматҳои асосии низоми нав дар

Расми 4. Маросими ба имзо расидани Оинномаи СММ дар Конференсияи Сан-Франсиско 26.06.1945.

муносибатҳои байналхалқии баъдичангӣ тавлиди Созмони Милали Муттаҳид буд. Он дар Конфронси байналхалқии дар шаҳри Сан-Франсискои ИМА, ки аз 25 апрел то 26 июни соли 1945 баргузор гардида буд, тавлид ёфтааст. Муассисони СММ ҳамаи 51 давлати аъзои Иттиҳоди зидди фашизм буданд. Дар рӯзи охири конфронс - 26 июн Оинномаи СММ қабул карда шуд, ки он 24 октябри соли 1945 ба эътибор даромад. Ҳа-мин рӯз ҳамчун Рӯзи ташкили Созмони

Милали Муттаҳид қайд карда мешавад.

Созмони Милали Муттаҳид моҳи январи соли 1946 ба қарор ҷаҳонӣ гардидааст.

Алҳол қароргоҳи СММ дар шаҳри Нйю-Йорк Иёлоти Муттаҳидаи Амрико воқеъ гардидааст.

То соли 1966 аъзои ғайридоимии Шӯрои Амният аз 6 давлат иборат буданд. Ҳамон сол шумораи онҳо ба 10 расонида шуд. Ин аъзо баъди ҳар ду сол иваз карда мешаванд.

1. Созмони Милали Муттаҳид барои чомеаи ҷаҳонӣ чӣ аҳамият дорад?
2. Ҷадвалҳои мавзӯро шарҳу эзоҳ дода, онҳо ба ҳамдигарсон саволҳо диҳед.

КОНФРОНСИ СУЛҲИ ПАРИЖ. Баъди ҷанг бо давлатҳои Иттиҳоди зидди фашизм созишномаи сулҳ ба имзо расонида ва масъалаҳои дигари баъдичангиро ҳаллу фасл намудан лозим буд. Барои ҳамин мақсадҳо сардорони Иттиҳоди Шӯравӣ, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Британияи Кабир дар конфронси байналхалқии Потсдам бори дигар усулҳои ҳалли осоиштаи масъалаҳои баъдичангии Аврупо ва тамоми ҷаҳонро муайян карданд.

Давлатҳои ғолиб қарор доданд, ки конфронси байналхалқии сулҳ даъват карда шавад. Намояндагони ИЧШС ва Британияи Кабир лоиҳаи ҳуҷҷатҳои конфронси дар пешистодаро қариб якум сол таҳия намуданд. Инак, ин конфронс аз 29 июл то 15 октябри соли 1946 дар шаҳри Париж баргузор гардид. Дар он

намояндагон аз 21 давлати ҷаҳон - Австралия, Англия, Белгия, Бразилия, Голландия, Зеландияи Нав, ИМА, ИҶШС, Канада, Норвегия, Полша, Фаронса, Чехословакия, Чин, Югославия, Юнон, Ҳабашистон, Ҳиндустон, ҚШС Белоруссия, ҚШС Украина, Ҷумҳурии Африкои Ҷанубӣ ширкат варзиданд.

Сарфи назар аз ҷидду ҷаҳди вакилони конфронс таҳия ва имзои созишномаҳои сулҳ аз сабаби мушкилии ин масъала хеле тӯл кашид. Ба намояндагони ИҶШС ва ИМА лозим омад, ки моҳи декабри ҳамон сол дар шаҳри Нйю-Йорк ҷамъ омада, баъзе нуқтаҳои ин аҳдномаҳоро дақиқтар кунанд.

Ҳамин тариқ, 10 феввали соли 1947 бо Италия, Финляндия, Булғория, Венгрия ва Румуния ва 15 майи соли 1955 бо Австрия созишномаҳои сулҳ ба имзо расонида шуданд. Бо ҳамин ин давлатҳо аз ҳолати ҷанг бо давлатҳои Иттиҳоди зиддифашистӣ баромаданд. Созишномаҳо масъалаҳои ҳудудҳои баъзе давлатҳоро дарбар гирифтанд. Масалан, Италия ба ҳудудҳои то оғози ҷангдоштаи худ баргардонида шуда, як қисми минтақаҳои шимолии он ба Фаронса ва Юнон дода шуд ва қисми дигари Италия - Триест дар байни Италия ва Югославия тақсим карда шуд. Сарҳадҳои Олмон ва Чехословакия низ ба давраи пешазҷангӣ баргардонида шуданд. Ҷопон аз мамлакатҳои забткардааш маҳрум шуд. Дар ҳудудҳои ИҶШС Норвегия, Венгрия ва Булғория ҳам тағйиротҳо ба мал омаданд. Албания ва Ҳабашистон бошанд, истиқлолият ба даст оварданд. Бо Ҷопон бастанӣ сулҳ тӯл кашид. Моҳи сентябри соли 1951 дар шаҳри Сан-Франсиско конфронс оид ба бастанӣ созишномаи сулҳ бо Ҷопон баргузор гардид. ИҶШС, Полша ва Чехословакия ба ин конфронс омада бошанд ҳам, ба зерӣ созишномаи таҳияшуда имзо нагузоштанд.

1. Бигӯед, ки Олмон ва Италия пеш аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ва дар рафти он кадом кишварҳоро ишғол карда буданд.

2. Конфронси сулҳи Париж кадом масъалаҳоро мавриди муҳокима қарор дод ва онҳо чӣ тавр ҳал карда шуданд?

ЭЪЛОМИЯИ УМУМИИ ҲУҚУҚИ БАШАР. Созмони Милали Муттаҳид, давлатҳои мутамаддин ва аҳли пешқадами ҷаҳон муносибати фашизмро нисбат ба инсон хуб дарк карданд ва фаҳмиданд, ки одам дар назди қудрат ва қонунҳои зиддинсонии давлатҳои низоми сиёсиашон фашистӣ ва бо онҳо монанд оҷиз аст. Фашистони Олмон ва шарикони онҳо дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ миллионҳо одамони бегуноҳро нест карданд. Онҳо ҳатто ҷойҳои одамқатлқунии оммавӣ - лагерҳои консентратсионӣ доштанд. Бухенвалд аз калонтарини онҳо буд. Дар ин ҷо ҳатто кӯдаконро ҳам ба қатл мерасониданд. Одамонро зинда дар оташдон месӯзониданд.

Аз ин рӯ, ҳифзи ҳуқуқи инсон яке аз масъалаҳои муҳимтарини ҷомеаи ҷаҳонӣ гардид. Ин буд, ки 10 декабри соли 1948 Маҷлиси Кулли Созмони Милали Муттаҳид "Эълумияи Умумии Ҳуқуқи Башар"-ро қабул кард. Он ҳуқуқу озодиҳои асосиро барои ҳар як шаҳрванди давлатҳои ҷаҳон инъикос намудааст. Ҳамаи 30 моддаи Эълумия пур аз гоҷҳои инсондӯстона мебошанд. Давлатҳои ҷаҳон бояд ҳуқуқу озодиҳои инсонро, ки дар ин санади ҳуқуқи байналхалқӣ омадааст, ҳамаҷониба ҳифз намојанд, ҳуқуқи инсонро поймол накујанд.

ИҚТИБОСҲО АЗ «ЭЪЛОМИЯИ УМУМИИ ҲУҚУҚИ БАШАР»

Моддаи 1. Тамоми одамон озод ва аз нигоҳи шаъну шарафу ҳуқуқҳо баробар ба дунё меоянд. Ҳамаи онҳо ақлу вичдон доранд ва бояд нисбат ба ҳамдигар бародарвор муносибат кунанд.

Моддаи 3. Ҳар инсон ҳаққи зиндагӣ, озодӣ ва дахлнопазири (масуният) шахсӣ дорад.

Моддаи 5. Ҳеч кас набояд мавриди шиканча ё рафтори бераҳмона, гайринсонӣ, ё ба шаъну шарафи ӯ таҳқиромез ва чазо қарор гирад.

Моддаи 9. Қасро худсарона дастгир, зиндонӣ ва бадарға қардан мумкин нест.

Моддаи 17. Ҳар инсон ҳақ дорад, ки ба танҳоӣ ва ё муштарак бо дигарон соҳиби моликият бошад. Ҳеч кас набояд худсарона аз моликият маҳрум қарда шавад.

Моддаи 19. Ҳар инсон ба озодии ақида ва изҳори озодонаи он ҳақ дорад; ин ҳуқуқ - озодии доштани ақидаҳо бидуни ҳеч мамониа, озодии ҷустуҷӯ қардан, дарёфтани ва густариши иттилооту ақидаҳо аз тариқи ҳар василае ва новобаста аз марзҳои давлатиро фаро мегирад.

Эъломияи Умумии Ҳуқуқи Башар яке аз санадҳои муҳим ва аввалинест, ки онро СММ барои дифоии ҳуқуқу озодихо ва шаъну шарафи инсон қабул қардааст. Эъломияи мазкур мақому мартабаи фитрии инсонро ба ҷаҳорҷӯбаи ҳуқуқ ва қонуни умумибашарӣ ворид сохт. Аз он вақт сар қарда масъалаи ҳифзи ҳуқуқи инсон мавриди тавачҷӯҳи доимии Созмони Милали Муттаҳид қарор гирифтааст.

1.Мақсади Эъломияи Умумии Ҳуқуқи Башар аз ҷӣ иборат аст?

2.Яке аз моддаҳои Эъломияи Умумии Ҳуқуқи Башарро шарҳ диҳед.

ҲАМКОРИИ ИҚТИСОДИИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ. Давлатҳои Фарб дар марҳалаи

Расми 5. Жан Монне (1888-1874) иқтисодчи молшиноси Фаронса, ташаббускори ба имзо расидани қарордоди иттифоқи аврупоии

охиринаи Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ва баъди он ҳамкориҳои иқтисодиро вусъат доданд. Соли 1944 дар шаҳри Бретон-Вудси ИМА дар Конфронси Милали Муттаҳид намоёндогони 44 давлати ҷаҳон "низоми асъории Бретонвуд"-ро таъсис намуданд. Муассисони ин низом дар бораи муайян намудани қурби тиллоии доллари амриқоӣ аҳду паймон қарда, ҳуҷҷати дахлдор ба имзо расониданд. Ин созмон соли 1995 ба Созмони Умумиҷаҳонии Тиҷорат мубаддал гардида, имконият дод, ки давлатҳои аъзо боҷи кам пардозанд ва савдои озодро васеъ кунанд.

Дар асоси ин низом ҳамгирии иқтисодии давлатҳои Аврупо оид ба саноати филиззот, ангиштсанг ва маъдани оҳан ташкил қарда шуд, ки ба он Белгия, Италия, Люксембург, Нидерландия, Фаронса ва Олмон дохил буданд. Соли 1957 ҳамин давлатҳо Иттиҳоди Иқтисодии Аврупо, ё худ "Бозори умумӣ"-ро таъсис намуданд. Баъдтар ба ин созмони иқтисодӣ чандин давлати дигари Аврупо низ дохил шуданд, аз он ҷумла, Британияи Кабир